

בנימין נתנס

מחוז לתחום

המפגש היהודי

עם האימפריה הרוסית המאוחרת

תרגמה מאנגלית: אביבה גורן

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי

ירושלים

תוכן העניינים

- 9 פתח דבר
- 13 מבוא: המפגש היהודי-רוסי
- 35 חלק א: בעיית האמנציפציה תחת המשטר הישן
סרק ראשון: היהודים והמדרג החברתי האימפריאלי
רוסיה באה אל היהודים 36; קיסלב והוועדה לענייני יהודים 41; הפעת דברים
יהודים חדשים 50
- 56 סרק שני: ראשיתה של האינטגרציה הסלקטיבית
הבר והמוץ 60; סטודנטים, חיילים ובעלי מלאכה 70; הרפורמה היהודית
והרפורמות הגדולות 79; תנאי האינטגרציה 83
- 93 חלק ב: יהודי סנקט פטרבורג
סרק שלישי: שפה, מוצא אתני ומרחב עירוני
צורך לרוסיה 95; מפקד האוכלוסין כמקור: שפה, דת ומוצא אתני 99; שדרה,
עיטוק והוות חברתית 109; משפחה ומגדר 116; שפה וקליטה תרבותית 119;
מוצא אתני ומרחב עירוני 122
- 131 סרק רביעי: קהילה בעימות
יהודים חדשים 134; היידי' של לונדה 138; המאבק על מנהיגות הקהילה
(א) 144; קווי השבר החברתי והדתי 151; המאבק על מנהיגות הקהילה (ב) 158;
היחסים עם שלטונות העיר והמדינה 161; המחלוקת על בית הכנסת 163
- 173 סרק חמישי: הגאוגרפיה של הפוליטיקה היהודית
'אחים בארמון' 176; ועדת וילנה 183; שירות צבאי 188; מבוי סתום 191;
פוגרומים ופוליטיקה יהודית 193; על פרשת דרכים 201

חלק ג: יהודים, רוסים והאוניברסיטה האימפריאלית

פרק שישי: האוניברסיטה ככור היתוך?

209

השקפות רוסיות ויהודיות על חינוך חילוני 211; מפגשים ראשונים: התקופה הקדם-רפורמית 214; התהוותה של האינטליגנציה היהודית-רוסית 221; כלכלת החינוך הגבוה ליהודים 232; שאלת הוסיפיסקייה 237; אוניברסיטה מול ישיבה 241; תרבות המשנה של הסטודנטים 246

פרק שביעי: פוגרום שקט

263

השפעת המכסות 274; צמיחתן של תנועות סטודנטים יהודיות 287; המבריוחים 291; יהודים, סטודנטים ופוגרומים 298; דיוקן עצמי 307

חלק ד: בבית הדין של הגויים

317

פרק שמיני: הרפורמה המשפטית והאזרחות היהודית
הזוקק, הדיסטרינגופיה והיהודים 321; התמקצעות השתדלנות 326; זרות ותודעה משפטית 339

345

פרק תשיעי: מוצא אתני וחברה אזרחית: מקצוע המשפטים ברוסיה
עלייתם של יהודים במקצוע המשפטים 347; ראשיתן של הגבלות האתניות 352; המקצוע, החברה האזרחית והאימפריה 361

373

הקיצורים הביבליוגרפיים

391

רשימת המפות, האזורים והטבלאות

429

מפתח כללי

433

פתח דבר

טסטר מפתיע של יהודים חיו, הן במובן הממשי הן במובן הסמלי, "מוחוץ לתחום", כלומר מוחץ לתחום המושב היהודי ברוסיה הצארית, במהלך חצי המאה שקדמה למחצית 1917. ספר זה בוחן מחדש את ההיסטוריה של המפגש היהודי-רוסי, ומספר כיצד יהדות רוסיה עוצבה באופן מכוון, ובה בעת חוותה שסע עמוק, בשל שאיפותיה לאמנציפציה אזרחית ולהשתלבות חברתית.

המדיניות של האינטגרציה הסלקטיבית, שנוגה בעקבות "הרפורמות הגדולות" של רוסיה, העניקה תנופה ליידיזם חברתית וגאוגרפית בקרב יהודי הקיסרות, ושינתה מן הקצה את יחסיה עם החברה הרוסית ועם המדינה הקיסרית. כגורם בעל נוכחות גוברת בנימנסיזם ובאוניברסיטאות בתחומים כגון עיתונאות, בנקאות, רפואה ומשפטים, כמו גם כחברים בתנועות פוליטיות שונות, הפכו היהודים למאפיין שאי אפשר לטעות בו בנוף הרוסי. כקבוצה האתנית הלא-סלביית והלא-נוצרית הגדולה ביותר באימפריה, הם נכנסו באופן בלתי נמנע לשיח הציבורי על שינוי חברתי לאומי, כחלק מאותה "שאלה יהודית" אשר הטרידה את אירופה כולה.

בירת הקיסרות, סנקט פטרבורג, הפכה בית ליהודים רבים בעלי פריבילגיות, אשר יצאו אל מחוץ לתחום, פשוטו כמשמעו, ויצרו את הקהילה היהודית הגדולה והמפשיעה ביותר ברוסיה גופא. הספר מתחקה אחר דמויות מפתח ומסודות חשובים בקהילה זו במשך וביהדות רוסיה בכלל, ולאחר מכן משרטט דיוקנאות חדשים ומרתקים של היחסים בין היהודים לבין נתינים אחרים של הצאר, במיוחד במוסדות להשכלה גבוהה ובמקצוע המשפטים. הרקציה, אשר הגיעה לשיאה לקראת סוף המאה התשע-עשרה בדמות של הגבלות אתניות בקבלה לאוניברסיטאות, למקצועות החופשיים ולשאר המוסדות של החברה האזרחית, שיקפה חששות נרחבים מכך שרוסים ימצאו בעמדת נחיתות באימפריה שלהם עצמם. החיבור מציג מסקנות בעלות עניין על השפעת האינטגרציה הסלקטיבית והמפגש היהודי-רוסי בתקופה מוכוננת זו, ולמסקנות אלה יש חשיבות לכל העוסקים בהיסטוריה יהודית מודרנית ובהיסטוריה של רוסיה בעת החדשה.

הרשימה הארוכה של האנשים שלהם אני חב תודה על עזרתם בספר הזה מתחילה בתוריי, דניאל וג'ואן נתנס. הם סיפקו בי, בין השאר, צימאון לרעיונות ואובה ללשון המקיימים אותי עד עצם היום הזה. אף כי אני לא זכה לראות את הופעת הספר הזה ברפוס עד בחייו, אני מקווה שמשוה מהלחט המרשים שלו להעמיק חקר מפעם בין עמוריי.